
АНТРОПОНИМИЯ

Марияна ПАРЗУЛОВА (Бургас, България)

ФАМИЛНИТЕ ИМЕНА НА БЪЛГАРИТЕ – ОТРАЖЕНИЕ НА ИСТОРИЯТА НА ЕЗИКА И ЖИВОТА НА НАРОДА НИ

Abstract: This work aims to prove that the family names reflect the history of the Bulgarian language and history of the people. By etymological and semantic analysis of the families are found dialects that are hidden in their basis, meaning household items, clothing, professions that have disappeared from the daily life of Bulgarians and are evidence of past eras. Bulgarian names of foreign origin testify to the life of Bulgarians among other nations.

Keywords: family names, etymology, semantics, dialect words, nickname, byname, foreign origin, Bulgarian, Turkish, Greek, Romanian language.

Изследването на фамилните имена в миналото рядко е привличало учените. Считало се е, че това е особена, незначителна по количество част от речника, недаваща никаква информация и носеща само функция на назоваване (Кривошекова-Гантман 1972: 248). През 70-те години на миналия век във връзка с нарастващия интерес към граничните науки, в частност към ономастиката, фамилните имена стават предмет на специално проучване. Дори нещо повече – на антропонимията се посвещават специални конференции предимно в бившия СССР.

У нас в този период се поставя и началото на по-засиления интерес към изучаването изобщо на антропонимията като по-особен дял от българската лексика – излиза значимият труд на Ст. Илчев – *Речник*

на личните и фамилните имена у българите (Илчев 1969). Почти двайсет години по-късно е публикуван и *Честотно-тълковният речник на личните имена у българите* на Н. Ковачев (Ковачев 1987), следван от *Български именник* на Й. Заимов (Заимов 1994).

Днес антропонимите, в частност фамилните имена, са обект на специално внимание на редица изследователи. На тях са посветени кръгли маси и конференции, дело предимно на Центъра по българска ономастика при ВТУ “Св. св. Кирил и Методий”.

Въпросът за фамилните имена като важна част от културно-историческото наследство на един народ вече не буди съмнение. Особено е засилен интересът към имената на българите зад граница. Те представляват ценен извор на езикова и историческа информация. В редица ономастични трудове са изследвани фамилните имена на сънародниците ни в Румъния, в Бесарабия, в Крим (Балкански 2010, Кондов 2005, Куртев 2006, Войникова 2008, Парзулова 2011, Маринов 2013).

В настоящата работа е направен опит да се илюстрира фамилното име като отражение на историята на езика и неговия носител. Чрез редица примери се доказва, че фамилните имена свидетелстват за конкретни исторически факти, за живота на народа ни, за неговия бит, поминък, за контактите му с други народи в различни епохи.

За корпус на изследването са използвани имена на българи, въведени: в речника на Ст. Илчев, Й. Заимов, Н. Ковачев; в именни списъци на българи, живеещи в Украйна и Молдова; в архивни документи, свързани с преселване на българи в Русия през XVIII-XIX век; в трудове на различни автори.

При ономастичното изследване са използвани семантичният и етимологичният анализ на имената. При анализа на антропонимите, се установи следното:

1. Някои фамилни имена са мотивирани *от диалектни думи със значение* предмети от бита, напр. *съдове, ръчни уреди, инструменти, лични вещи* и др., които много отдавна са забравени, защото са излезли от употреба, но свидетелстват за някогашното ежедневие на българина, напр.: *Паламарков* – от диал. *паламарка* (от гр.) ‘уред за жътва’, *Паприцов* – от диал. *паприца* ‘желязо, което предава движението на воденичен камък’, *Пунгиев* – от *пунгия* ‘кесия за пари, тютюн’, *Сачев/Сачански* – от *сач* ‘вид тава’, *Зимбилиев* – от диал.

зимбил ‘плетена от папур торба’ (Илчев 1969). Вж и ФИ *Пометков*, което е образувано от ЛИ *Пометко*, въведено в Речника на Ст. Илчев с две значения, като второто значение е от *диал. помет* ‘дрипа за помитане на пещ или подница’ – защитно име по малоценен домашен предмет (Илчев 1969: 402).

Интересно е съществуващото до днес фамилно име *Поглубко*, носено от българи в с. Нова Ивановка в Одеска област. От този род е и известният историк Константин Поглубко, оставил трайна следа със своите трудове, посветени на българите в Украйна. Името е видоизменено във времето от *Похлупко*. Анализът на антропонима показва, че в основата на името е навярно прякорът *Похлупката*, а той е от *диал.* дума *похлупка* ‘похлупак’. Вж. при Ст. Илчев (Илчев 1969: 204), където е въведена фамилията *Похлупков* и е отбелязано, че е от прякор *Похлупката* (шапката му била като похлупка или нещо подобно) – метафора по форма. В *Речника на редки, остарели и диалектни думи* е въведена лексемата *похлупци*, *мн. диал.* ‘малък дървен съд с похлупак за сирене, сол’ (Речник 1998: 376).

Думи, назоваващи *предмети на труда*, са “легнали” и в основата на следните фамилни имена: *Ралников* – от ЛИ *Ралник*, защитно име <от *диал.* ‘палешник’ (Илчев 1969: 420); *Плугов*, *Плугчиев* / *Плукчиев* – от прозвището *Плукчията* < *плукчия* ‘майстор на дървени плугове’, а то от *плуг* (Илчев 1969: 399). *Палешник* и *плуг* са думи, чиято семантика днес е неизвестна, тъй като са изчезнали упоменатите ръчни уреди.

2. За части от *облекло, детайли от връхни дрехи и др.* може да се открие също информация, съдържаща се във фамилните имена. В тях са заключени прякори, които са мотивирани от лексеми с такава семантика, напр.: *Колчаков/Колчашки* – от прякора *Колчака*, а той е от *диал. колчак* ‘обточена с гайтан пришивка на абена дреха’; *Калошев* (Бургас) от прякор *Калоша*, а то от *Галоша* с преход на *г* в *к*; *Цирулиев* (фамилно име на кримски българи) – видоизменено от *цървули*.

3. В основата на ФИ нерядко “лежат” думи, свидетелстващи за:

- *колективния живот на българите*, напр.: *Попрелков* – от *диал. попрелка* ‘седянка с предене’ (Илчев 1969: 403);

- *неща, създадени от предците ни, предназначени за живот*, напр.: *Котаров/Котарев* – от *диал. котар* ‘колиба за куче; схлупена къщурка’ (Илчев 1969: 272);

- отношенията между хората, за желанието им да живеят в сговор и разбирателство, напр.: диал. дума *погаждам/ да се погодя* ‘да се разбирам, да съм в сговор с някого’ е в основата на ЛИ *Погодин*, пожелателно име от диал. *погаждам* ‘да се погожда, сговаря с хората’, а от него е образувана фамилията *Погодинов*.

4. Анализът на някои фамилии дава възможност да се открият корените на стари думи, някои от които водят началото си още от стб. език, означаващи животни и растения, напр. ФИ *Бевревски* съдържа в основата си диалектната дума *бевър* със значение *бобър* (Илчев 1969: 68). Най-вероятно фамилията е образувана от селищното име *Беврево (Беврво)*, Еленско, в Североизточна България и *ī ēāsaā*, *≠ā бобърът* е носел и името *бевър* от стб. *вѣврѣ, вѣврѣ* (Младенов 1979: 198).

Вж. и следните имена: *Осинин/Осински* – от прякор *Осинина*, а то е от *осина* ‘трепетлика’ (Илчев 1969: 370), срв. с *Осиков* – от тревата или дървото *осика*; *Остриков* – от прякор *Остриката*, от диал. *острика* ‘трева, с която човек може да пореже ръцете си’.

5. Някои от фамилните имена, образувани от прозвища, дават *информация за професии и занаяти на българите*, които са отдавна забравени, напр. неизвестната за съвременниците ни дума *дарма* ‘бяла забрадка’ и респективно *дърманар* ‘производител или продавач на дарми, на бели забрадки’, въведена в Речника на Ст. Илчев с бележка *диал.*, е основа на фамилното име *Дърманаров* (Илчев 1969: 191).

Фамилните имена дават сведения за много от професиите, които са изчезнали, тъй като е изчезнала и необходимостта от предметите и вещите, които прадедите ни са изработвали, напр. *Воцинар* – от диал. *воцинар* ‘който прави воцини’ (Илчев 1969: 116), *Вретенар* – от *вретенар*, *Врътешкарски* – от диал. *врътешкар* ‘който прави въртележки за децата’ с метатеза от *въртя*.

6. Етимологичният анализ на много от фамилиите, образувани от прозвища, свидетелства за *техния чужд произход*, което е доказателство за живота на народа ни сред други народи. Най-разпространени са имената от турски произход, което е съвсем обяснимо. Много по-малък е броят на имената от гръцки език и най-рядко се срещат фамилии, мотивирани от думи от румънски език. Като примери ще посоча ФИ от турски произход, напр. *Калайджиев, Гайтанджиев*,

Кенаров, Кундуржиев с варианти Кундураджиев и Кундураджийски, Арабаджиев, Бахчеванджиев, Капламаджиев, Кюмюрджиев и Кюмюрджийски, Даулджиев, Комулджиев ‘събирач на пясък’, Зехтинджиев и др. (Илчев 1969).

Изброените фамилии свидетелстват за някогашни професии и занаяти на българите, възникнали по време на турското робство. Думите, легнали в основата на прозвищата, превърнали се във фамилни имена, могат да се срещнат днес единствено в художествената литература, разкриваща бита на българите в периода XVIII – началото на XX век.

Вж. някои фамилни имена, образувани от прозвища по професии, заимствани от румънски език, напр. ФИ *Чимпоярски* – от *Чимпояра* < *чимпояр* ‘гайдар’ – от *румънски*, навлязло в говора на с. Орехово (вж. Илчев 1969: 542). Румънска е и етимологията на фамилията *Капралов*, означаваща прозвище по професия – *Капрала* < *капрал* ‘козар’ Орехово (вж. Илчев 1969: 239). Тези имена свидетелстват, че първоносителите на прозвищата са живели сред румънци. Вероятно това е по време на преселването на българите във Влахия или Молдова в периода на руско-турските войни.

7. В немалко фамилни имена могат да се открият думи от турски произход, означаващи *външни характеристики* на хората като ръст, излъчване, недъг, белези, които са служили за идентификация на лицето в социума, напр. думите *узун* ‘дълъг’, *топал* ‘куц, хромав’, *бенли* ‘с бенки по лицето’, *бербат* ‘съсипан, мръсен’, *платикан* ‘сух, мършав човек’, присъствали някога в много от българските говори, и представляващи част от лексиката на българина. Днес за тяхното някогашно функциониране напомнят следните фамилни имена: *Узуннов, Топалов, Бенлиев, Бербатов, Платиканов* (Илчев 1969).

Следователно, големият брой фамилии от турски произход, образувани от прозвища и прякори, свидетелстват за значителен пласт от турски думи, станали част от лексиката на езика ни. Освен езиков факт такива фамилни имена са и важен исторически феномен, свидетелстващ за период от историята на народа ни, в който те са се формирали – през турското робство.

8. Наличието на *суфикси от чужд произход във фамилни имена, чиято основа е българска*, също може да сигнализира, че езикът ни е бил подложен на чуждо влияние. Например, фамилните имена,

съдържащи суфиксите *-оглу*, *-олу*, които са от турски произход, красноречиво свидетелстват за времето, в което са възникнали, напр. *Денкоглу*, *Иваноглу*, *Велкоолу* и т. н. Днес такива имена могат да се видят само в Речника на Ст. Илчев, в именни списъци на българи, съдържащи се в книги на спомоществатели, в метрически книги и др., съхранени в архиви.

Фамилните имена, сложни по състав, съдържащи като първи компонент прилагателно от турски произход, също са факти, че българският език е бил във взаимодействие с турски език, освен това, че тези имена са “родени” по времето на петвековното турско робство, напр. отначало са функционирали като словосъчетания - *Кара Димо* ‘Черният Димо’, *Саръ Станко* ‘Жълтият Станко’ и т. н., а по-късно като едно име, напр.: *Кара-* ‘черен’ (*Каравасилев*, *Карагеоргиев*, *Карамитев*), *Саръ-* ‘жълт’ (*Саръиванов*, *Саръхристов*, *Саръпетров*) и др.

Фамилни имена, съдържащи гръцкия суфикс *-аки*, свидетелстват за периода на гърцизация на българите, напр. фамилното име *Кратункаки* в с. Сврдлово, Одеска област в Украйна, говори за българска диалектна основа, към която е прибавен гръцкият суфикс *-аки*. Прадедите ни са се изселили с това имеот българска територия през XVIII в. в някогашна Русия. Срв. с фамилното име в България *Кратунков* – от прякор *Кратунко* ‘прост, възгупав човек’ (Илчев 1969: 276). Прякорът е умалително съществително от нарицателното съществително *кратуна* със значения ‘растение от рода на тиквите; съд от плода на това растение; диал. ‘оканица за вино’, прен. ‘глава, гупава жена’ (БЕР 1979: 722). Вж. и други гърцизирани български имена в същото селище в Украйна: напр., *Гинкаки* - от *Гинко* + *суф -аки*, *Стоилаки* – от *Стоил* + *суф -аки*, *Стоянаки* – от *Стоян* + *суф -аки* и др. (вж. повече при Парзулова 2009: 559–569).

Многото списъци с имена на българи от XVIII–XIX в. на българска територия, в Бесарабия и във Влахия свидетелстват за именната система на българина, за периода на формиране на фамилните имена, за тяхното утвърждаване. Те представляват илюстрация на трансформацията на някои от тези имена в резултат на чуждо влияние по пътя на суфиксалното словообразуване или чрез фонетична промяна и т. н.

9. Фамилното име, освен че може да разкрие етап от историята на народа ни, но и информира за отношението на съществуващата тогава

власт към него. Например, по време на турското робство е широко разпространена думата *гяур* ‘немохамеданин’. Така са наричали ония българи, които не искали да носят фес (Илчев 1969: 152). От нарицателното *гяур* е образувано и фамилното име *Гяуров*.

10. Фамилиите от *жителски имена*, респективно от *селищни имена*, помагат в много случаи да се открие информация за съществували някога *селища или колибази*, превърнали се в квартали на съвременни градове, както и за стари имена на селища, присъстващи днес само в архивни документи или регистри, напр.: *Бешевлие* – от с. *Бешевлие* (Пет къщи), което по-късно се е наричало Кирилово (Преславско) (Илчев 1969: 73); *Пъндаклийски* – от с. *Пандъклии* (Лесково, Старозагорско) (Илчев 1969: 412). Днес в Одеска област на Украйна съществува село Пандаклия (укр. Оріховка). www/treasures.zonebg.com – българско село от 1830 г. Датировката му на украинска територия свидетелства, че Пандъклии в България съществува най-малко от преди два века.

Вж. и името *Раданцов* – от *раданец* ‘жител на колиби Раданци, Дряновско’ (Илчев 1969: 416). Днес Раданци е квартал на Трявна (<http://www.trufflemania-bg.info/triavna.html>).

Изследването на фамилни имена, мотивирани от селищни имена, е източник освен на информация за стари ойконими, но при случай, че са имена на българи зад граница, дава информация и за *метрополиите на изселването на българите*. Вж. напр. фамилни имена на българи в Крим: *Ургарчов* – от прякора *Ургарчето*, а то от селищното име *Ургари*, дн. село *Българи* в Странджа; *Разградски* – (фамилно име на българи в Крим) – от *Разград*. Такива имена, свидетелстващи за местата, откъдето са се изселили българите в някогашна Русия, са: *Ловчев* – от някогашното селищно име *Ловча*, дн. *Ловеч*; *Тузлуков* (фамилно име на българи в Молдова) – от *Тузлука*.

Вж. и фамилни имена на българи, живеещи днес в различни селища както на Одеска област, така и в България: *Стамбулиев* – от *Стамбул* – с елизия на *и*, *Бургазли* с вариант *Бургазлиев* – от *Бургас*, *Нижекьойски* – от селищното име *Нижекьой* (днес това е първото селище в Турция след българската граница). Всички фамилни имена имат ясен мотивант, който е ойконим, информиращ за метрополиите на прадедите на днешните украински българи. Това е ценна информация за местата, откъдето са се изселили българи в Русия през XVIII век.

11. Анализът на фамилените имена, образувани от *лични имена*, също служи като източник на информация за времето, през което са живели нашите прадеди сред други народи, напр. *Йоргов* – от ЛИ *Йорго*, а то е видоизменено от *Георги* (по-точно от *Георго* с новогръцки преход на мекото *г* в *й*) (Илчев 1969: 227). Името е разпространено в много селища в България. Вариант на това име е носен от българи в Одеска област: *Йоргачев* – името е русифицирано.

Някои фамилените имена са мотивирани от лични имена, които са принадлежали към стар именник на българина. Напр. името *Радов* е образувано от *Рад*, а то от старинното *рад* ‘радостен’, което е пожелателно име: ‘да се радва или радва на близките си’. Според Ст. Илчев името е било регистрирано още през XVII век (Илчев 1969: 415). Вж. и *Радиев*, образувано от *Радия* – мъжко лично име, разширено от *Ради*.

Някои ФИ, мотивирани от лични имена, са характерни за определени райони в България, напр.: *Колкòвски* с отнет на ударението е образувано от *Кòлъко* (среща се в Родопите), а то от *Кòльо*. Срв. с женското лично име *Кòлке* (Илчев 1969: 265).

Интересна в това отношение е и фамилията *Дихàнов*, разпространена предимно в Югоизточна България (Поморие, Малко Търново, Граматиково). ФИ е образувано от старото ЛИ *Дихàн*, което е от *Дихо* + *-ан*. Името *Дихо* е от глагола *дихам* ‘дишам’, стб. **ДЪХАТИ**. Името е пожелателно – ‘да е жив и здрав, да диша’, по значение като *Духо* (XVв.) (Заимов 1994: 87; БЕР: 398). До днес съществува фамилията *Дихан* (с отнет на ударението на *й*) в Одеска област, носител на която бе и ученият Михил Дихан, българин по произход. В конкретния случай личното име *Дихан* изпълнява ролята на фамилено име. То не е получило суфикс, както и много други имена на българи в някогашната Руска империя, а по-късно в бившите съветски републики, а и след разпада им. Подобна е и съдбата на българските лични имена *Михо* < *Михаил* и *Стàнко* (русифицирано с отнет на ударението – *Станкò*), носени като фамилените имена от днешни бесарабски и кримски българи (Парзулова 2011: 280).

12. Фамилените имена, образувани от *етноними*, обикновено свидетелстват за това, че първоносителите им са живели на други територии, в чужди страни и сред други народи. Напр., фамиленото име *Греков*, образувано от *Грек* – рус. вариант на *грък*, се среща в Молдова и в

Украйна, респективно е било име на българи в бившата Руска империя. Всъщност, то е по прякора *Грека*, като с този прякор е било назовавано лицето по вероизповедение. Тъй като при преселниците още при самото им заселване в колонии е отбелязано вероизповеданието, а българите са въведени в документите според религията им – с гръцко вероизповедание, оттук е и прякорът на един от сънародниците ни там. По-късно тези, които наследяват фамилното име, се връщат в България и името им по пътя на морфологичното словобразуване става *Греков*, получава суфикс *-ов*. Аналогично е обяснението на фамилното име *Молдованов* с варианти *Молдовански* и *Мулдовански* – с редукция на *о* в *у*. Тези фамилни имена са притежавани от българи у нас, но може да се предположи, че името *Молдован* като прякор е пренесено от Бесарабия, тъй като българите, които са мигрирали от Молдовското княжество в Новорусия и се заселвали на територията на днешна Одеска област, ги наричали молдовани, т. е. тези, които идват от Молдова. Вероятно такава е и историята на фамилното име *Молдованов* в България. Подобно обяснение би могло да се даде и за фамилното име *Влахов* – от прозвището *Влаха*, дадено на някого заради това, че е бил в Румъния. Вж. и името *Болгар*, имащо руска етимология, което свидетелства, че българин е живял сред руснаци. По етнически признак е и прозвището му. Изброените фамилни имена, мотивирани от етноними и носени от българи, са доказателство, че немалко от сънародниците ни са живели в други страни и сред други народи. Те свидетелстват за периода им на възникване и за тяхната история.

13. В някои ФИ се откриват етноними, свидетелстващи за *български племена*, населявали през V–VII в. Кримския полуостров, а вероятно и земята ни, напр.: *Баксанов* < етнонимът *баксан* (Парзулова 2011:73), *Чотов* < етнонимът *чоту* и др.

Изброените до момента фамилни имена носят в себе си разнообразна информация, представяща етапи от историята на езика и историята на народа ни. Те са илюстрация на фамилноименната система на българите, показваща пътя на народа ни във времето и пространството.

Познаването на именните модели, които са различни в различните периоди от историята на народа ни, на етимологията на личните имена, на семантиката и видовете имеобразуване, може да бъде добра основа за изучаването на фамилните имена на българите в страната

ни и извън нея. Богатият корпус от фамилни имена на българите, *служещ* като база за изследване, ще доведе вероятно до нови приноси в изучаването на историята на езика ни и до нови исторически факти за народа ни, живял сред други племена и народи.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Балкански 2010:** Тодор Балкански. *Българите и българското от другата страна на Дунав. Влашко, Молдова, Трансилвания и Банат в светлината на езиковата археология. Етнос. Език. Етнонимия. Ономастика. Просопографии*, Изд. Знак'94, Велико Търново, 2010.
- БЕР 1971–2002:** *Български етимологичен речник*, Институт за български език, БАН, София, 1971–2002, т. I–VI.
- Войникова 2008:** Алла Войникова. *Селища с българско население в Югозападния Буджак*, Изд. Знак'94, Велико Търново, 2008.
- Заимов 1994:** Йордан Заимов, *Български именник*, Изд. на БАН, София, 1994.
- Илчев 1969:** Стефан Илчев. *Речник на личните и фамилните имена у българите*, София, Изд. на БАН, 1969.
- Ковачев 1987:** Николай Ковачев. *Честотно-тълковен речник на личните имена у българите*, Държ. изд-во “Д-р Петър Берон”, София, 1987.
- Кондов 2005:** Васил Кондов. *Кортенските колонии в Бесарабия*, Изд. Знак'94, Велико Търново, 2005.
- Кривошекова-Гантман 1972:** А. С. Кривошекова-Гантман. *Фамилии как источник истории языка и его носителя*. – В: Актуальные проблемы лексикологии и лексикографии, Пермь, 1972, 248–253.
- Куртев 2006:** Никола Куртев. *Селищата с българско население в Северозападния Буджак*, Изд. Знак'94, Велико Търново, 2006.
- Маринов 2013:** Димитър Маринов. *Ономастика на българските селища в северната част на Молдовския Буджак*, Дисертация за получаване на научната и образователната степен “доктор”, Институт за български език, БАН, София, 2013.
- Младенов 1979:** Стефан Младенов. *История на българския език*, 1979, Изд. на БАН, София.
- Парзулова 2009:** Марияна Парзулова. *Дихотомията българи –грци в с. Свердлово, Одеска област*. – В: Българите в Северното Причерноморие, Изследвания и материали, Т. X, Одеса – Велико Търново, 2009, 559–569.
- Парзулова 2011:** Марияна Парзулова. *Булгарите и българите в Крим. Езиковоархеологическо изследване*, Изд. Димант, Бургас, 2011.
- Речник 1998:** *Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век*, Съставители: Ст. Илчев, А. Иванова, А. Димова, М. Павлова, Изд. къща “ЕМАС”, София, 1998.